

από τον προοδευτικό Κύκλο της Βιέννης στον «αντιδραστικό» Λογικό Θετικισμό.¹

ΛΙΓΑ ΣΧΟΛΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΙΤΛΟ

Ο τίτλος περιγράφει μία μετάβαση: από τον Κύκλο της Βιέννης στο Λογικό Θετικισμό. Πρόκειται για το ίδιο λίγο πολύ ρεύμα ιδεών και ανθρώπων που γεννήθηκε στη Βιέννη ως Κύκλος της Βιέννης και πέθανε στις Ηνωμένες Πολιτείες ως Λογικός Θετικισμός. Γεννήθηκε τη δεκαετία του '20 και πέθανε στο τέλος της δεκαετίας του '50 με αρχές της δεκαετίας του '60. Το 1967 ο φιλόσοφος Τζων Πάσμορ (John Passmore) στο κείμενό του για το Λογικό Θετικισμό στην Encyclopedia of Philosophy έγραφε: «Ο Λογικός Θετικισμός είναι νεκρός, ή, τέλος πάντων, τόσο νεκρός όσο μπορεί ποτέ να γίνει ένα φιλοσοφικό κίνημα». Έχουμε και μια ομολογία για το θάνατό του: «Όλοι σήμερα γνωρίζουν ότι ο Λογικός Θετικισμός είναι νεκρός. Αλλά ... 'Ποιος είναι υπεύθυνος;' ή μάλλον 'Ποιος το έκανε;'. Φοβάμαι πως πρέπει να αναλάβω την ευθύνη».

Ο Καρλ Πόππερ (Karl Popper, 1902-1994) ομολογεί στην αυτοβιογραφία του (*Unended Quest. An Intellectual Autobiography*, 1974, σ. 88) πως σκότωσε το Λογικό Θετικισμό. Δεν τον πιστεύει όμως κανείς. Παρά τις διαμαρτυρίες του, τον βλέπουν μάλλον ως συνοδοιπόρο, τον είπαν μάλιστα και θετικιστή, προς μεγάλη του ενόχληση. Οι περισσότεροι πάντως δεν πιστεύουν πως ο θάνατος του Λογικού Θετικισμού ήρθε ξαφνικά και από ξένο χέρι. Αν θέλουμε όμως να ονομάσουμε κάποιον υπεύθυνο γι' αυτήν την εξέλιξη, ο Τόμας Κουν (Thomas Kuhn, 1922-1996) θα ήταν σίγουρα ένας από τους υποψηφίους.

ΠΟΥ ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ

Ο ΛΟΓΙΚΟΣ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ;

Ο Λογικός Θετικισμός γεννήθηκε, όπως είπαμε, στη Βιέννη. Ποιοί ήταν οι γονείς του, οι παππούδες του; Ένα από τα νεαρά μέλη του Κύκλου της Βιέννης, ο Χέρμπερτ Φάιγκλ (Herbert Feigl, 1902-1988), μαζί με τον Έυερ (A.J. Ayer, 1910-1989), τον νεαρό άγγλο φιλόσοφο που παρακολούθησε κάποιες από τις συναντήσεις της ομάδας και έκανε ευρύτερα γνωστό τον Λογικό Θετικισμό στον αγγλοσαξωνικό χώρο με το βιβλίο του *Language, Truth and Logic* (1936), συστήθηκαν στον Μπέρτραντ Ράσελ (Bertrand Russell, 1872-1970), τον οποίο συνάντησαν στο Παρίσι το 1935, σε ένα από τα διεθνή συνέδρια του κινήματος για την ενότητα της επιστήμης, και του είπαν πως αισθάνονται «περίπου σαν τα πνευματικά εγγόνια του» (H. Feigl, "The Wiener Kreis in America" στο *The Intellectual Migration*, επιμ. Donald Flemming & Bernard Bailyn, σ. 659). Ο Russell με τον χαρακτηριστικό του τρόπο ρώτησε αμέσως: «Αν εγώ είμαι ο παππούς σας, ποιος είναι ο πατέρας σας;». «Έχουμε τρεις», απάντησε ο Feigl. «Τον Σλικ (Moritz Schlick, 1882-1936), τον Κάρναπ (Rudolf Carnap, 1891-1970) και τον Βιτγκενστάιν (Ludwig Wittgenstein, 1889-1951)». Τρεις πατέρες και καμία μητέρα! Ίσως η μητέρα ήταν η ίδια η Βιέννη στην οποία ζούσαν εκείνη την εποχή μεταξύ άλλων οι ζωγράφοι Όσκαρ Κοκόσκα (Oskar Kokoschka, 1886-1980) και Έγκον Σίλε (Egon Schiele, 1890-1918), οι συγγραφείς Ρόμπερτ Μούζιλ (Robert Musil, 1880-1942) και Άρθουρ Σνίτσελερ (Arthur Schnitzler, 1862-

1931), ο αρχιτέκτων Άντολφ Λόος (Adolf Loos, 1870-1933), ο συνθέτης Άρνολντ Σένμπεργκ (Arnold Schönberg, 1874-1951) και βέβαια οι Λούντβιχ Βιτγκενστάιν και Σίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud, 1856-1939).

Ωστόσο, αν αυτή η Βιέννη ήταν η μήτρα ή η μητέρα του Λογικού Θετικισμού τα παιδιά της ήταν μάλλον αποξενωμένα μεταξύ τους διότι δεν φαίνεται να υπήρχε επαφή μεταξύ των λογικών θετικιστών και των υπολοίπων, παρά μόνο –αν εξαιρέσουμε τον Wittgenstein– μια γνωριμία και εξοικείωση με το έργο του Freud.

Ο ΤΙΤΛΟΣ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΕΠΙΣΗΣ ΟΡΙΣΜΕΝΟΥΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥΣ

Ο Κύκλος της Βιέννης χαρακτηρίζεται προοδευτικός ενώ ο Λογικός Θετικισμός «αντιδραστικός». Έχουν όμως σημασία τα εισαγωγικά. Θέλω να πω ότι ενώ δέχομαι να ονομάσω τον Κύκλο της Βιέννης προοδευτικό, διατάζω να χαρακτηρίσω τον Λογικό Θετικισμό αντιδραστικό. Υπάρχουν, ωστόσο, πολλοί εδώ και πολλά χρόνια που τον θεωρούν πράγματι αντιδραστικό, ειδικά στην Ευρώπη, αλλά τελευταία, για επί πλέον ειδικούς λόγους και στην Αμερική. Θα τα εξηγήσω αυτά παρακάτω, αλλά να πω εδώ ότι το να σε πει σήμερα κάποιος θετικιστή αποτελεί προσβολή, σχεδόν βρισιά. Θυμάμαι ότι έλληνας εκδότης όταν έμαθε ότι διδάσκω φιλοσοφία της επιστήμης μου είπε, «α, δηλαδή είσαι θετικίστρια», που ακούστηκε λίγο σαν «α, είσαι ρατσίστρια», και εγώ βεβαίως έσπευσα να αποποιηθώ το χαρακτηρισμό μετά βδελυγ-

μίας. Εδώ βεβαίως υποκρύπτονται και άλλες υπόρρητες ταυτίσεις, όχι μόνο της φιλοσοφίας της επιστήμης με το θετικισμό, αλλά και της λεγόμενης αναλυτικής ή αγγλοσαξωνικής φιλοσοφίας με το θετικισμό και επιπλέον κάθε λόγου περί επιστήμης με το θετικισμό.

ΓΙΑΤΙ ΟΜΩΣ ΜΙΛΑΜΕ ΣΗΜΕΡΑ ΕΔΩ ΓΙΑ ΤΟ ΛΟΓΙΚΟ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟ;

Η σειρά των ομιλιών του “Θαλής και Φίλοι” είναι αφιερωμένη στον Κουρτ Γκέντελ (Kurt Gödel 1906-1978), ο οποίος για ένα διάστημα μετείχε στις συναντήσεις του Κύκλου της Βιέννης. Έκανε περιπάτους και συζητούσε με τον Herbert Feigl που ήταν τότε νεαρός μαθητής του Moritz Schlick, και έναν Πολωνό, τον Marcel Natkin, ο οποίος έκανε στη συνέχεια παγκόσμια καριέρα ως ειδικός της φωτογραφίας. Ο Gödel αργότερα συνεργάστηκε με τον Κουρτ Γκρέλλινγκ (Kurt Grelling, 1886-1942), ο οποίος μετείχε στην ομάδα του κύκλου του Βερολίνου που συνεργαζόταν με τον Κύκλο της Βιέννης και ο οποίος έγραψε μία εργασία εξηγώντας το θεώρημα της μη-πληρότητας. Δυστυχώς, ο Grelling δεν έφυγε εγκαίρως από τη Γερμανία και το 1942, ενώ ήταν κρατούμενος του καθεστώτος Vichy στη Γαλλία και ετοιμαζόταν η βίζα του για να φύγει στην Αμερική, έχασε τη ζωή του μαζί με τη γυναίκα του στους θαλάμους αερίων του Άουσβιτς.

ΤΙ ΗΤΑΝ ΛΟΙΠΟΝ Ο ΛΟΓΙΚΟΣ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ;
Ξεκίνησε ως μια ομάδα φίλων στη Βιέννη που μετεξελίχθηκε στον λεγόμενο Κύκλο της

Βιέννης και αργότερα στο Λογικό Θετικισμό. Τα μέλη του πρώτου πυρήνα, ήδη πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν ο Φίλιπ Φρανκ (Philipp Frank, 1884-1966), φυσικός, ο οποίος είχε διαδεχθεί τον Einstein στην έδρα Φυσικής στο Γερμανικό Πανεπιστήμιο της Πράγας, οι μαθηματικοί Χανς Χαν (Hans Hahn, 1879-1934) και Ρίτσαρντ φον Μίζες (Richard von Mises, 1883-1953) και ο οικονομολόγος και κοινωνικός επιστήμονας Όττο Νούρατ (Otto Neurath, 1882-1945), ο οποίος είχε σπουδάσει επίσης μαθηματικά και φυσική. Συναντιούνταν κάθε Πέμπτη βράδυ σε ένα από τα παλιά καφέ της Βιέννης. Στην αρχή τους απασχολούσε το έργο του Έρνστ Μαχ (Ernst Mach, 1838-1916). Ήταν εξοικειωμένοι επίσης με τη φροϋδική θεωρία αλλά θεωρούσαν ότι χρειάζεται να ελεγχθεί διότι αρκετά πράγματα στη θεωρία αυτή ήταν, όπως έλεγαν, «μεταφυσικά», δηλαδή μη επαληθεύσιμα.

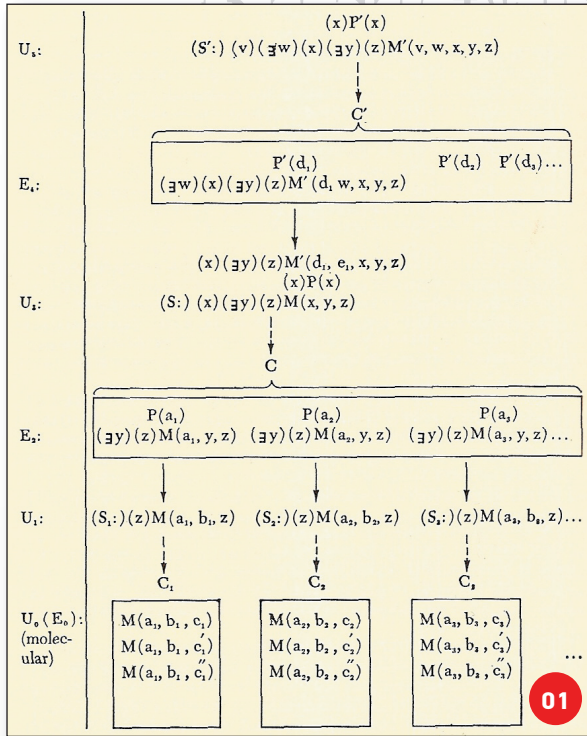
Το 1922, μετά τον Πόλεμο πλέον, ήρθε στη Βιέννη ο Moritz Schlick, οποίος είχε σπουδάσει θεωρητική οπτική με τον Μαξ Πλανκ στο Βερολίνο και ο οποίος διαδέχθηκε τον Mach και τον Boltzmann (1844-1906) στην έδρα Ιστορίας και Φιλοσοφίας των Επαγωγικών Επιστημών στη Βιέννη. Το 1924 υπό τη δική του καθοδήγηση οι συναντήσεις του Κύκλου της Βιέννης μεταφέρθηκαν από τα καφέ στο Πανεπιστήμιο. Ο Φρήντριχ Βάισμαν (Friedrich Waismann, 1896-1959) και ο Feigl ήταν μαθητές του, ενώ το 1926 εμφανίστηκε ο Rudolf Carnap αλλά και ο Χανς Ράικενμπαχ (Hans Reichenbach, 1891-1953). Ο τελευταίος είχε ιδρύσει τον λεγόμενο

Κύκλο του Βερολίνου ο οποίος διατηρήθηκε μέχρις ότου ο Reichenbach κατέφυγε στην Τουρκία και στη συνέχεια στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η μόνη γυναίκα στις συναντήσεις αυτές ήταν η Olga Hahn-Neurath, αδελφή του Hahn και δεύτερη σύζυγος του Neurath. Ο Rudolf Carnap είχε σπουδάσει φυσική, μαθηματικά και φιλοσοφία στην Ιένα όπου είχε καθηγητή τον Γκότλομπ Φρέγκε (Gottlob Frege, 1848-1925). Σχέσεις με τον κύκλο της Βιέννης είχαν επίσης ομάδες και μεμονωμένοι επιστήμονες, όπως ο Τάρσκι (Alfred Tarski, 1901-1983) και ο Λουκασιέβιτς (Jan Lukasiewicz, 1878-1956) από την Πολωνία, αλλά και από τη Σκανδιναβία, τη Γαλλία, την Αγγλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες.

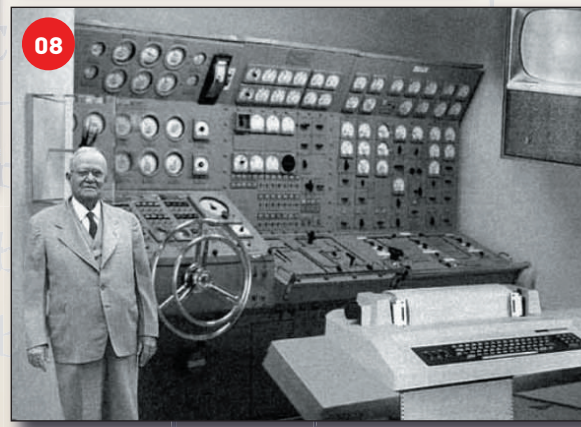
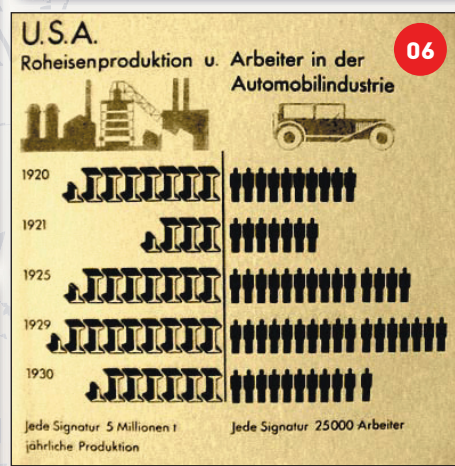
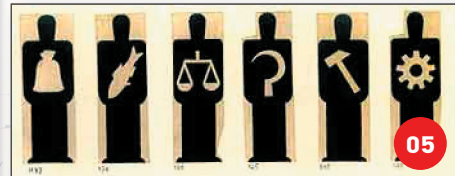
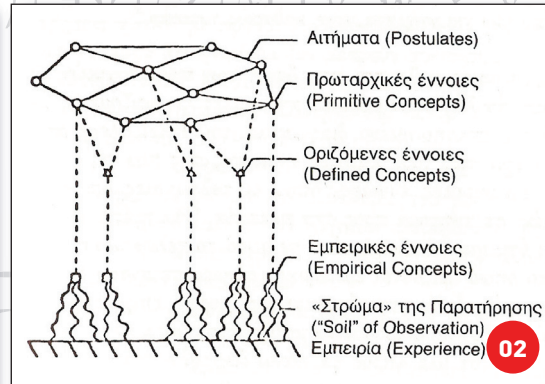
Το 1929, οι Hahn, Neurath και Carnap δημοσίευσαν τη διακήρυξη του Κύκλου της Βιέννης με τίτλο «Η επιστημονική σύλληψη του κόσμου» την οποία αφιέρωσαν στον Moritz Schlick και η οποία περιλαμβάνει κατάλογο με τα μέλη (στα οποία συγκαταλέγεται ο Kurt Gödel). Η διακήρυξη κλείνει με αυτούς που ονομάζει επιφανείς εκπροσώπους της επιστημονικής θεώρησης του κόσμου: δηλαδή με τους Einstein, Russell και Wittgenstein.

ΤΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΕ ΟΜΩΣ Ο ΛΟΓΙΚΟΣ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ;

Μπορούμε να πάρουμε ορισμένα στοιχεία από τα ονόματα που χρησιμοποιούσαν, δηλαδή *Λογικός Θετικισμός* και *Λογικός Εμπειρισμός*. Ο όρος ‘λογικός’ υποδηλώνει τη σχέση που είχαν με τη νέα λογική που προέκυψε σε συνάρτηση

01

με την κρίση των θεμελίων στα μαθηματικά στις αρχές του αιώνα. Ο όρος 'θετικισμός' παραπέμπει στον Ernst Mach και πριν από αυτόν στον Γάλλο φιλόσοφο και κοινωνιολόγο του 19ου αιώνα Κοντ (Auguste Comte), ο οποίος υποστήριζε ότι η γενική ιστορία της ανθρωπότητας φθάνει προοδευτικά στο θετικιστικό στάδιο αφού περάσει από το θεολογικό και το μεταφυσικό, οπότε η εξήγηση των φαινομένων δεν αποδίδεται πλέον σε ενέργειες υπερφυσικών όντων ή μυστικών δυνάμεων, αλλά στην ισχύ νόμων οι οποίοι μελετώνται με την παρατήρηση και το πείραμα (την ίδια αντίληψη είχε και ο Schlick όπως αναφέρει ο Carnap στην *Αυτοβιογραφία* του). Τέλος, ο όρος εμπειρισμός παραπέμπει στους κλασικούς βρετανούς εμπειριστές, τον Λοκ (John Locke, 1632-1704), τον Μπάρκλεϊ (George Berkeley, 1685-1753), τον Χιουμ (David Hume, 1711-1776) αλλά και τον Φράνσις Μπέκον (Francis Bacon, 1561-1626), οι οποίοι τόνιζαν τη σημασία της εμπειρίας ως πηγής γνώσης και νόηματος αλλά και ως τελικού κριτή για τη δικαιολόγηση των υποθέσεων και των πεποιθήσεών μας.

Γενικά θα λέγαμε ότι οι λογικοί θετικιστές είχαν ως πρότυπο τις φυσικές επιστήμες, τη λογική και τα μαθηματικά και προσδοκούσαν πως, εφαρμόζοντας τις μεθόδους τους, θα μπορούσαν να επιτύχουν στη φιλοσοφία τη σαφήνεια, την ακρίβεια και τη βεβαιότητα που αυτές έχουν. Η λογική, ειδικά, θεωρούσαν ότι εξασφάλιζε τόσο την άμεση κατανόηση και επικοινωνία αλλά και την ουδετερότητα απέναντι σε πρακτικούς στόχους. Ο Carnap ενδιαφερόταν, τουλάχιστον στην αρχή, για γλώσσες όπως η εσπεράντο, πράγμα που εξόργισε τον Wittgenstein όταν το έμαθε, ενώ υποστήριζε πως καταλάβαινε καλύτερα μία έννοια ή μια πρόταση αν αισθανόταν ότι μπορούσε να την εκφράσει συμβολικά. Γι' αυτό σε πολλά από τα κείμενά του μπορεί κανείς να βρει σελίδες όπως αυτή της εικόνας 1 (εικ. 1). Πρόκειται για πρόγραμμα που θυμίζει την *lingua universalis* του Leibniz, μία τυπική γλώσσα καθολικών χαρακτήρων, η οποία σε περίπτωση διαφωνιών θα εξασφάλιζε ότι θα μπορούσε κανείς να πει: τώρα ως υπολογίσουμε ποιος έχει δίκιο, ακριβώς με τον τρόπο που γίνεται στα μαθηματικά (βλέπε "Preface to a Universal Characteristic" στο G.W. Leibniz, *Philosophical Essays*). Ο Carnap υποστήριζε κάτι ανάλογο ("Intellectual Autobiography" στο *The Philosophy of Rudolf Carnap*, The Library of Living Philosophers, επι. P.A. Schilpp, 1963, σ. 4): «Από μικρός αγαπούσα τα μαθηματικά. Σε αντίθεση με τις ατέλειωτες διαφωνίες ανάμεσα σε φιλοσοφικές σχολές, τα αποτελέσματα στα μαθηματικά μπορούσαν να αποδειχθούν με ακρίβεια και δεν υπήρχε περαιτέρω αντιδικία».

Οι λογικοί θετικιστές αναζητούσαν, όπως γράφουν στη διακήρυξή τους, τόσο ένα ουδέτερο σύστημα τύπων το οποίο, ως συμβολικό, θα ήταν απαλλαγμένο από τη σκουριά, όπως έλεγαν, των ιστορικών γλωσσών, όσο και ένα καθολικό σύστημα εννοιών. Με αυτό το σχήμα θα μπορούσαν να εκφράσουν τις επιστημονικές θεωρίες, οι οποίες στη συνέχεια

θα μπορούσαν να ελεγχθούν μέσω κανόνων αντιστοίχισης από την εμπειρία. Μια σχηματική παράσταση των θεωριών δίνεται στο σχήμα του Feigl (εικ. 2).

Απώτερος στόχος των λογικών θετικιστών ήταν η ενιαία επιστήμη, στόχος που υπονόμει τη διάκριση μεταξύ φυσικών επιστημών και επιστημών του πνεύματος, η οποία ήταν πολύ διαδεδομένη εκείνη την εποχή στη Γερμανία. Σκόπευαν να ταξινομήσουν όλες τις έννοιες σε ένα αναγωγικό σύστημα, σε ένα σύστημα δηλαδή όπου οποιαδήποτε έννοια από οποιονδήποτε επιστημονικό κλάδο θα μπορούσε να αναχθεί βήμα-βήμα σε άλλες μέχρι το κατώτατο επίπεδο του άμεσου δεδομένου. Εκεί βρίσκονται οι έννοιες της εμπειρίας, ενώ καθώς ανεβαίνουμε προς τα πάνω βρίσκουμε τα φυσικά αντικείμενα, τους άλλους νόες και, τελευταία, τα αντικείμενα της κοινωνικής επιστήμης.

Τέλος, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε την απόρριψη της μεταφυσικής από τους λογικούς θετικιστές, όχι απλώς ως συγκεκριμένης ή άχρηστης, αλλά ως ανόητης. Αντλώντας από τον Hume και τον Wittgenstein, υποστήριζαν πως ό,τι δεν μπορεί να επαληθευθεί δεν έχει νόημα, οπότε πρέπει να εξαλειφθεί. Είναι πλέον διαβόητη η μεταχείριση που επεφύλαξε ο Carnap στο κείμενο του Heidegger "Τι είναι η μεταφυσική;" το οποίο περιείχε την περίφημη φράση «Das Nicht Nichtet» («Το μηδέν μηδενοποιεί», θα μπορούσε να είναι μια μετάφραση). Πρόκειται για ανοησίες, έλεγε ο Carnap. Γενικά οι λογικοί θετικιστές είχαν την πεποίθηση, όπως έλεγαν, ότι είχαν βρει εκείνη τη φιλοσοφία που θα έβαζε τέλος σε όλες τις προηγούμενες φιλοσοφίες, δηλαδή στο βερμπαλισμό, στην αχαλίνωτη εικολογία, στις ατέρμονες και αλυσιτελείς αντιδικίες.

Συνοψίζοντας, εντελώς σχηματικά, θα λέγαμε ότι το πρόγραμμα των λογικών θετικιστών περιλαμβάνει την επιστήμη ως πρότυπο, την κατασκευή ενός τυπικού αναγωγικού συστήματος εννοιών ξεκινώντας από απλά στοιχεία, το αίτημα για μια ενιαία επιστήμη και την απόρριψη της μεταφυσικής. Η φιλοσοφία δεν είναι πλέον ένα σώμα θέσεων αλλά η μέθοδός της, δηλαδή η ανάλυση.

Πρόκειται για ένα πρόγραμμα που στηρίζεται στην πίστη για τις δυνατότητες που έχει η επιστήμη, ένα πρόγραμμα που έλκει τη καταγωγή του από τον Διαφωτισμό και το οποίο χαρακτηρίζεται από την έμφαση που δίνει σε αυτό που ένας σύγχρονος σχολιαστής, ο Peter Galison, καθηγητής στο Harvard, ονόμασε «διαφανή κατασκευή» (transparent construction). Η χρήση της τυπικής λογικής απαλλάσσει την έρευνα από κάθε περιττό, διακοσμητικό στοιχείο (τη σκουριά του συγκεκριμένου) και καθιστά διαυγές και συνεπώς διυποκειμενικά επικοινωνήσιμο ό,τι είναι σημαντικό. Το τι σημαίνει αυτό φαίνεται πιο παραστατικά από τον συσχετισμό που έκανε ο Galison μεταξύ των λογικών θετικιστών και του μοντερνισμού στην αρχιτεκτονική, όπως εκφράστηκε από το Bauhaus στο άρθρο του με τίτλο "Aufbau/Bauhaus: Logical Positivism

and Architectural Modernism" (*Critical Inquiry* 16:4, 1990). Το Bauhaus μετέτρεψε την ιστορικά ευαίσθητη αρχιτεκτονική του Loos που επέμενε να προσαρμόζει κάθε σχέδιο στην ειδική χρήση του, σε ένα γενικό δομικό σχέδιο πολλαπλών εφαρμογών το οποίο μπορούσε τελικά να έχει οποιαδήποτε χρήση. Η διαφοροποίηση που επέβαλαν οι επιμέρους λειτουργίες αντικαταστάθηκε από έναν κοσμοπολιτικό, άχρονο δομισμό που τόνιζε το τυπικό και συνεπώς καθολικά κατανοήσιμο. Χαρακτηριστική είναι η δομή και η διαφανής κατασκευή για την οποία μιλά ο Galison στο εμβληματικό κτήριο του Bauhaus στο Dessau που σχεδίασε ο Gropius (βλέπε εικόνες 3, 4). Στα εγκαίνια του κτηρίου αυτού μίλησε ο Feigl ενώ σε άλλες περιστάσεις προσκλήθηκαν επανειλημμένα και έδωσαν ομιλίες ο Neurath, ο Carnap, ο Frank και ο Reichenbach ακριβώς διότι και οι δύο πλευρές θεωρούσαν ότι τους ένωσαν κοινοί στόχοι (Αντιπαραβάλλετε τις εικόνες 1 και 4).

ΛΟΓΙΚΟΣ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ο Λογικός Θετικισμός συγκροτήθηκε ως φιλοσοφικό κίνημα, και όχι απλώς ως ρεύμα ιδεών, στη μεταπολεμική «Κόκκινη Βιέννη», όταν είχε πλέον καταρρεύσει και διαλυθεί η αυστροουγγρική αυτοκρατορία. Στην ταραγμένη και ρευστή εκείνη εποχή, όταν οι πτηνόμενοι στρατιώτες επέστρεφαν από το μέτωπο σε μια κατεστραμμένη χώρα, όταν δεξιές και αριστερές ομάδες συγκρούονταν στους δρόμους, μεταξύ τους, με παραστρατιωτικούς αλλά και ανάμεσά τους, όταν εργατικά και στρατιωτικά συμβούλια ξεπηδούσαν σε κάθε πόλη αναλαμβάνοντας πολιτική και στρατιωτική εξουσία, όταν υπήρχαν οδοφράγματα, δολοφονίες και μάχες, σ' αυτήν την εποχή ρήξης και ανασυγκρότησης, με σχέδια, μεγάλες προσδοκίες αλλά και ματαιώσεις, το κίνημα του Λογικού Θετικισμού, μια ακόμη έκφραση της λεγόμενης *Neue Sachlichkeit* (της νέας αντικειμενικότητας) που χαρακτήριζε τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, αναζήτησε τη βεβαιότητα της επιστήμης και στηρίχθηκε πάνω της για να φέρει την αλλαγή τόσο στη φιλοσοφία όσο και στην κοινωνία. Από την ομάδα, πιο συντηρητικοί πολιτικά ήταν ο Waismann και ο Schlick ο οποίος είχε αριστοκρατική καταγωγή, ήταν κόμης, και ο οποίος δολοφονήθηκε το 1936 στα σκαλιά του Πανεπιστημίου της Βιέννης, ενώ ο πιο ενεργός πολιτικά ήταν ο Otto Neurath. Ο Neurath διετέλεσε υπουργός οικονομικών σε διάφορες εκδοχές της ιδιαίτερα βραχύβιας σοβιετικής δημοκρατίας της Βαυαρίας και μάλιστα, όταν κατέρρευσε, καταδικάστηκε σε 18 μήνες φυλακή. Στη δίκη του μάρτυρας υπεράσπισης ήταν ο Μαξ Βέμπερ (Max Weber, 1864-1920).

Ο Neurath συμμετείχε ενεργά στο συνεταιρισμό για την οικιστική πολιτική της Κόκκινης Βιέννης, ενώ ίδρυσε το Μουσείο Οικονομίας και Κοινωνίας το οποίο ήθελε να καταστήσει θεσμό δημόσιας εκπαίδευσης. Δημιούργησε τυπικές εικόνες και σχέδια (βλέπε εικόνες 5, 6, 7) για τη διευκόλυνση των εργαζομένων

και του κοινού γενικά, που θεωρούσε πως έπρεπε να ενημερώνεται για τα αποτελέσματα κοινωνικών και οικονομικών ερευνών. «Οι λέξεις χωρίζουν, οι εικόνες ενώνουν», έλεγε. Τέτοια μουσειά ιδρύθηκαν στη συνέχεια στη Μόσχα και στην Ολλανδία με την ενεργό πάντα συμμετοχή του Neurath. Όχι μόνο ο Neurath, αλλά και ο Carnap, ο Hahn και Philipp Frank θεωρούσαν τους εαυτούς τους σοσιαλιστές. Συνέδεαν δε τους φιλοσοφικούς με τους πολιτικούς τους στόχους. «Όλοι μας ενδιαφερόμασταν για την κοινωνική και πολιτική πρόοδο. Οι περισσότεροι από εμάς –και εγώ– ήμασταν σοσιαλιστές», γράφει ο Rudolf Carnap στην *Αυτοβιογραφία* του (σ. 23).

Ωστόσο, παρά τις ομολογίες αυτές και τη δράση τους στο πλευρό των προοδευτικών ρευμάτων της εποχής, ο Λογικός Θετικισμός έφθασε να θεωρείται μίσημα, συνώνυμο της αντιδραστικότητας. Υπεύθυνοι γι' αυτό ήταν κυρίως οι βασικοί εκπρόσωποι της Σχολής της Φρανκφούρτης, ο Χορκχάιμερ (Max Horkheimer, 1895-1973), ο Αντόρνο (Theodor Adorno, 1903-1969) και αργότερα ο Χάμπερμας (Jürgen Habermas, 1929-).

Ο Horkheimer δημοσίευσε το 1937 ένα άρθρο στο περιοδικό της σχολής με τίτλο «Η πιο πρόσφατη επίθεση στη μεταφυσική» στο οποίο κάνει σφοδρή επίθεση στο θετικισμό. Μάλιστα είχε αλληλογραφήσει προηγουμένως με τον Neurath, τον οποίο είχε γνωρίσει στη Χάγη το 1936 για να μάθει, όπως γράφει στον Adorno, από πρώτο χέρι τις αδυναμίες του ρεύματος αυτού ώστε η κριτική του να είναι πιο αποτελεσματική. Όμως, «τελείωσα πολύ γρήγορα», είπε, «γιατί δεν αξίζει ν' ασχοληθεί κανείς περισσότερο». Δεν δημοσίευσε καν την απάντηση του Neurath στην κριτική του. Και να σκεφτεί κανείς ότι ο Neurath, που αγωνιζόταν για τη συνεννόηση και την ενότητα, είχε προγραμματίσει να γράψει ο Horkheimer μία μονογραφία στην *Εγκυκλοπαίδεια της Ενιαίας Επιστήμης* (*Encyclopedia of Unified Science*) την οποία διηύθυνε. Ο Adorno ήταν από τους πρωταγωνιστές της περίφημης «θετικιστικής διαμάχης της Γερμανικής κοινωνιολογίας» (τον θετικισμό εκπροσωπούσε, παραδόξως, ο

Popper παρά τη θέλησή του) – στην εισαγωγή δε του βιβλίου μιλάει για την «κολασμένη μηχανή της λογικής». Ο Habermas πάλι κατηγορεί το θετικισμό για στήριξη του status quo και αντικατάσταση της διαφωτισμένης δράσης από την τεχνική και την τεχνολογία.

ΤΙ ΤΟΥΣ ΕΝΟΧΛΟΥΣΕ;

- Ο φετιχισμός των γεγονότων.
- Η διάκριση των γεγονότων από τις αξίες.
- Η εργαλειακή χρήση του λόγου.
- Η εξαφάνιση του υποκειμένου από τη γνωσιακή διαδικασία.
- Η έλλειψη κριτικής στην επιστήμη και του ρόλου της στην κοινωνία.
- Η ισοπέδωση της επιστημολογίας σε μεθοδολογία και άρα η απουσία αναστοχασμού και κριτικής.

Μετά το 1960, με τη λεγόμενη ιστορικοιστική στροφή στη φιλοσοφία της επιστήμης στην Αμερική, η οποία σχηματίστηκε από την αντιπαράθεση της με το Λογικό Θετικισμό, πραγματικό ή και κατασκευασμένο, καθένας θεωρούσε υποχρέωσή του, όπως λέει ο αμερικανός φιλόσοφος Michael Friedman, πριν πει οτιδήποτε να επιτεθεί πρώτα στο Λογικό Θετικισμό. Ήταν κάτι σαν τον σάκο του μποξ. Όμως αυτή η κριτική δεν είχε πολιτικό χαρακτήρα: ήταν φιλοσοφική κριτική. Οι λογικοί θετικιστές είχαν καταφέρει να επιβάλουν ως μέγιστη αξία την ουδετερότητα της επιστήμης και της ανάλυσής της.

Σήμερα όμως τα πυρά για τον αντιδραστικό χαρακτήρα του Λογικού Θετικισμού, τόσο σε ό,τι αφορά το πρόγραμμά του όσο και σε ό,τι αφορά τα πρόσωπα, δεν προέρχονται μόνο από τη Γερμανία και τους μαρξιστές. Παρ' ότι ορισμένοι από τους πρωταγωνιστές του ρεύματος ήταν υπό επιτήρηση στο μακαρθικό κλίμα του Μεσοπολέμου, οι μεταμοντέρνες Σπουδές της Επιστήμης (Science Studies) στον αγγλοσαξωνικό χώρο ανανεώνουν την πολιτική κριτική στο θετικισμό. Και έχουν ξεκινήσει ιστορικές έρευνες για τη δράση των προσώπων στην Αμερική όπου έφθασαν οι περισσότεροι για να γλυτώσουν από τη λαίλαπα του Ναζισμού. Κριτική δέχεται ο Hans Reichenbach ο οποίος προσελήφθη στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέ-

μου από το Rand Corporation, ένα think tank του αμερικανικού στρατού, στο οποίο δούλεψαν επίσης ο Davidson, ο Quine αλλά και άλλοι φιλόσοφοι που ήταν εξοικειωμένοι με τυπικές γλώσσες και λογική ανάλυση και οι οποίοι φαίνεται ότι συνέβαλαν στη συγκρότηση του κλάδου που ονομάζεται Operations Research (Επιχειρησιακή Έρευνα). Ο κλάδος ξεκίνησε από τον αμερικανικό στρατό πριν περάσει στα πανεπιστήμια. Αναφέρεται ότι ο Reichenbach, ο οποίος είχε ασχοληθεί με θεωρία αποφάσεων και πιθανοτήτων, ετοίμαζε αναφορές στις οποίες υπολόγιζε τις πιθανότητες να ξεκινήσει πόλεμος η Σοβιετική Ένωση. Δεν ξέρω πόσο σοβαρή ήταν η δουλειά που γινόταν στο Rand Corporation αλλά αν κρίνω από την πρόβλεψη που είχαν κάνει για το πώς θα ήταν οι οικιακοί υπολογιστές το 2004 (βλέπε εικ. 8), μάλλον θα πρέπει κανείς να διατηρήσει τις επιφυλάξεις του.

Τι ήταν λοιπόν ο Λογικός Θετικισμός; Προοδευτικός ή αντιδραστικός; Σίγουρα οι λέξεις αυτές είναι βεβαρυμένες. Αν θέλει να κάνει κανείς σωστή ιστορία, θα πρέπει να μην τις κολλάει ως ταμπέλες αναχρονιστικά. Αν διαβάσει κανείς την ιστορία αυτού του κινήματος, δεν μπορεί να μη δει ότι ήταν επαναστατικό, εμφορούνταν από τις προοδευτικές ιδέες της εποχής, είχε ένα σύνθετο πρόγραμμα και ήταν επιστημονικά και φιλοσοφικά ενημερωμένο. Οπότε, δεν θα δεχόμουν τη μεταχείριση που τους αντιμετωπίζει ως μιάσματα ή ως αφελείς και ξεμπερδεύει μαζί τους με μια απλή έκφραση περιφρόνησης.

Κι ο Gödel? Τι σχέση είχε με όλα αυτά; Μάλλον ελάχιστη! Είχε αποσυρθεί από τα εγκόσμια κυριολεκτικά και μεταφορικά. Από την κοσμοπολίτικη και πολύβουη Βιέννη στο ψυχαστήριο και την ερημιά του Institute of Advanced Studies του Princeton. Κι ενώ ως μέλος του Κύκλου της Βιέννης θα εξόριζε τη μεταφυσική, έφθασε κατά κάποιον τρόπο από έναν άλλο δρόμο να την «κατοικήσει» μπαίνοντας στον κόσμο των πλατωνικών ιδεών. Τους λογικούς θετικιστές δεν φαίνεται να τους απασχόλησε, ρητά τουλάχιστον, το έργο του Gödel. Μόνον έμμεσα ορισμένοι σχολιαστές βρίσκουν σήμερα κάποιες αντηχήσεις στο έργο τους. ●

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

¹ Το κείμενο αυτό παρουσιάστηκε σε εκδήλωση για τα 100 χρόνια από τη γέννηση του Kurt Gödel στο Μουσείο Μπενάκη στις 9 Δεκεμβρίου 2006, την οποία οργάνωσαν οι «Θαλής και Φίλοι» και διατηρεί την προφορική του μορφή. Ευχαριστώ τον Απόστολο Δοξιάδη για την ευκαιρία να ασχοληθώ με το Λογικό Θετικισμό από μια νέα, για μένα, σκοπιά. Ευχαριστώ επίσης τους Άρι Αραγεώρη και Θόδωρο Αραμπατζή για τη συνεργασία τους.

historein

is now on-line: www.nnet.gr/historein.htm

www.nnet.gr

a review of the past
and other stories

NEFELI PUBLISHERS